

Բ Ի Ի Ր Ա Կ Ն

Լ Ի Ր Ա Ք Ի Ր

ԱՌ ԱՐԻՔ ԵՎ ՄԱՐԱԿՈՒԻ ԱՄԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ

ՏՆՕՐԷՆ Ա. ԳԱՒԹԵՎ

ԽՄԲԱԳԻՐ Գ. ԱՆԳԻԷԱՍԵԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գաւառներ եւ Պոլիս տարեկան 30 Դրոս
, վնցամանայ 30
Օսար երկիրներ 12 Ժրանգ

Բխրակնի վերաբերեալ նամակ, զրամ, եւայլն պէտք
յղել առ Տնօրէն Բխրակնի:

Կ. Պոլիս, Պատենէ զաբու, Դազաւմէր խաճ

ՏԱՐԵԳԱՐԶ ԾՆՆԳԻՆԱՆ

ՕԳՈՍԱՓԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆ

ԱՊՏԻԻԼ-ՀԱՄԻՏ Բ. ԽԱՆԻ

Կիրակի դիշեր մայրաքաղաքիս մէջ
չքեղ լուսավառութեամբ կատարուե-
ցաւ Վեհ. Սուլթանի Ծննդեան 56րդ.
տարեդարձը: Վիլայէթներէն հասած
հեռագիրներէն ալ կը տեսնուի որ
երկրին ամէն կողմերը միեւնոյն խան-
դավառութեամբ լուսավառութիւն ե-
ղած է: Ս. Պատրիարք հայրը Մայր
եկեղեցիին մէջ, իր շուրջը ունենալով
բազմաթիւ հայկազգայութիւն ու Պատ-
րիարքարանի գրեթէ ամբողջ ժողովա-
կաններն ու պաշտօնէութիւնը, շերտ
մաղթանքներ բրաւ նորին Կայս. Վե-
հապառութեան կենաց համար: Յե-
տոյ անմիջապէս մեկնեցաւ դէպի Կայս.
պալատ ու հոն ընդունուեցաւ Վեհ.
Կայսեր ներկայութեանը: Ս. Պատ-
րիարքը կարգաց ուղերձ մը, որուն
մէջ կը յիշէր Հայ ազգին դարաւոր
հաւատարմութիւնը և անոր Օսմ. Պե-
տութեան մատուցած ծառայութիւն-
ները ու կը յայտնէր յանուն Ազգին
իր երախտագիտութիւնը Օսմ. փա-
ռապանձ դահուն: Վեհ. Սուլթան իր
բարձր գոհունակութիւնը յայտնեց,
քաջալերական խօսքեր բրաւ և ըսաւ
որ իր Կայսերական շնորհները միշտ
անպակաս պիտի ընէ իր հաւատարիմ
Հայ հպատակներուն վրայէն:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսուծիւն
Քաղաքական քրոնիկ
Որն է ժողովրդական բանահիւսուծեան ճշմարտոն
ու կեղծը Գ. Ա.
Ռուսական զրականուծիւն ՄԻԼՔԻՌՈՒ ՏԸ ՎՈԿԻԷ
Ժողովրդական բանահիւսուծիւն
(Օրօրոցի երգ և սիրերգ) Կ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
Ազգագրական. — Մշեցի կիւնը
(Համառօտ ուսումնասիրութիւն) Գ. Ա.
Մանկավարժական. — Նախն. Կրթու-
ծիւնը Ֆրանսոյի մէջ ՄԻՍԱԲ ՊԱՆՏԱՍՏԵԱՆ
Ոսկի ձուկը (Հայական աւանդակ) ՆՈՒՐԶԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ տարի դեկտեմբեր 10ին
էր որ Վեհ. Կայսրը, Սուլթան Ապա-
լիւ Համիտ Բ. հաճեցաւ ընդհ. նե-
րում շնորհել հայ բանտարկեալնե-
րուն, Այդ միջոցին «Կայսերական Ի-
րատէին առթիւ» վերնագրով հետե-
ւալը կը գրէի Մասիի մէջ:

«ՆերՈՒՄԸ որով Օգոստափառ Կայս-
րը հազարաւոր մարդիկ և ընտանիք-
ներ ուրախացուց, կը յուսանք որ նոր
թուական մը պիտի բանայ մեր առ-
ջիւ, աւելի յարելու Պետութեան և
մայր երկրի ընդհ. շահերուն: Օրէնքը
որ հարկերաւոր տարիներէ ի վե

գծուած է բոլոր Օսմանեան հպատակներուն համար, կը պաշտպանէ զանոնք ամէն պարագայի մէջ: Այս օրէնքին խղճամիտ գործադրութիւնն է որ կրնայ միւսնոյն ատեն ապահովել երկրի ընդհանուր շահերն ու տնտեսական կացութիւնը: Հայերը, ի բնէ խաղաղ ու աշխատասէր ժողովուրդ, տարակոյս չկայ թէ պիտի մոռնան մօտաւոր անցեալը և իրենց աշխատութեան մէջ ունեցած բնական կորովով, պիտի ջանան ձեռք ձգել այն նիւթական ու բարոյական վարկը, զոր ունէին ասկէ առաջ: Մենք, խոնարհ հպատակներ Նորին Կայս. Վեհափառութեան ու միւսնոյն ատեն անդամ ընդհանուր հայրենիքին, պիտի շարունակենք սիրել մեր հողը, մշակել զայն, սկսիլ մեր արհեստները, վաճառականութիւնը, մէկ խօսքով այն եռանդն ու գործունէութիւնը, որ յատուկ է մեր ազգին՝ աշխատելու և շահելու մէջ. ու այսպէս երկրի ընդհանուր տնտեսական վերակազմութեան մէջ պիտի փնտռենք մեր տնտեսական վիճակին ալ բարեփոխումը: Երկիր մը տնտեսապէս կը զարգանայ այն ատեն, երբ իւրաքանչիւր անհատ աշուղ գործեր ունի: Շահը որչափ ընդհանուր ըլլայ, համեմատաբար թիւնը ընդարձակ սահմանի մէջ իրարու կապէ միւսնոյն պետութեան այլեայլ ժողովուրդները, այնքան աւելի ապահովուած կ'ըլլայ ամէն մէկ ժողովուրդի մասնաւոր շահը, որ միշտ սերտ կերպով կապուած է պետութեան շահերուն հետ»:

Այս տողերը գրուելէն ի վեր տարի մը անցաւ, ու մենք փորձով տեսնեցինք թէ համեմատաբար ու խաղաղասիրութեան ոգին ամէն տեսակէտով օգտակար եղաւ, Վեհ. Կայսեր մշտակայ շնորհներուն ներքեւ: Մենք անկիւղծօրէն մեծ յոյս դրած ենք խաղաղու-

թեան և աշխատասիրութեան բարիքներուն վրայ: Օսմանեան կառավարութիւնը հիմա իր բոլոր ջանքը կը թափէ այս նպատակին համար: Նորին Կայս. Վեհափառութեան անկեղծ փափաքն է որ երկիրը շարունակէ մնալ բարեկեցիկ, անդորր ու առաջադէմ վիճակի մը մէջ: Այս բարի տրամադրութիւնը աջողութեան գեղեցիկ հեռանկար մը կը բանայ մեր աչքին առջեւ. ուրեմն մեր հանգարտ ու բնածին աշխատասիրութեան մէջ, այս բարի տրամադրութեան օգտուելու միջոցներուն վրայ խորհինք, 1898ի ամբողջ տարեշրջանին մէջ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲՐՈՆԻԿ

1897—1898

Նախորդ տարին, 1896ը, շատ աւելի աղմկալի վերջացաւ քան այս տարին, 1897ը: Կը յիշէք անշուշտ որ Թրանսփառի և յետոյ Մադագէլէներու խնդիրները մեծ աղմուկ հանեցին հարաւային Աֆրիկէի մէջ, Վենեձուէլայի խնդիրը կը սպառնար քաղաքական մեծ տագնապ մը առաջ բերելու Անգլիոյ և Միաց. Նահանգներու մէջ: Եգիպտոս Անգլիացիներու ձեռքով հսկողայի արշաւանքը կ'աւարտէր: Սոմալիները Չանդիպարի մէջ Խաղաղցիները կը ջարդէին, երբ ատենը հազիւ Հապէ-չաստանի կորստաբեր պատերազմէն սկըտած էին շունչ առնել: Սակայն բոլոր այս խնդիրները կարգի մտան, այնպէս որ ներկայ տարին սկսեալ ժամանակ, քաղաքական հորիզոնին վրայ եթէ մտաւանջութիւն պատճառող կէտ մը կար, ան ալ Գուպայի խնդիրն էր, որ սակայն նուազ միջազգային հանգամանք ունէր և կրնար միտքերը զբաղեցնել աւելի Սալանիոյ և

Միաց. նահանգներու մէջ: Այսպէս, կը թուէր թէ բաւական անդորր տարի մը պիտի ըլլար 1897ը, երբ յանկարծ կրէտէի խնդիրը բացուեցաւ: Պահ մը կարծուեցաւ թէ կրէտէի խնդիրը իր սովորական մէկ տաքնապալի շրջանին մէջ մտաւ, բայց Վաստս զնդապետի պաշտօնական երեւումը կրէտէի մէջ, խնդրին լուրջ ծանրութիւնը երեւան հանեց: Անկէ յետոյ գրեթէ երեք ամիս, յունվար, փետրվար, մարտ, Արտպական մամուլը խօսեցաւ այն միջազգային համաձայնութեան վրայ, որուն նպատակն էր կրէտէի խնդիրը հաշտարար կերպով վերջացնել և որեւէ պատերազմի հաւանականութիւնը արգելել: Սակայն Յունաստան կատակ կարծեց Արտպական բոլոր պաշտօնական յայտարարութիւնները և մէկ կողմէ կրէտէի մէջ շարունակեց կացութիւնը աւելի վրդովել, միւս կողմէ սկսաւ Թեսալիան և սահմանագլուխը պատերազմական վիճակի մէջ դնել: Անդին Թուրքիա լռիկ մնջիկ իր հզօր պատրաստութիւնները տեսաւ ու միւս կողմէ կրկին ու կրկին ծանուցագիրներով բողոքեց Յունաստանի անխաղաղութիւնը ընթացքին դէմ: Փետրվար 22ին էր որ Բ. Ռուսը սա իմաստով ծանուցագիր մը տուաւ Արտպական պետութեանց: «Օսմանեան կառավարութիւնը սկզբամբ կ'ընդունի կղզիին (կրէտէի) բայցաւիկ կաղմակերպութեան տառջարկը, իրեն վերապահելով անոր մանրամասնութիւնները և գործադրութեան կերպը քննել յարմար ժամանակի մէջ»: Յունաստան ոչ մէկ բարեկամական խորհուրդի անուաց, տեղի տուաւ պատերազմի մը որուն աղետալի վախճանը գիտենք: Այս պահուս իրաւ է որ խաղաղութիւնը կնքուած է, բայց Թեսալիան Օսմ. պետութեան ձեռքը կը մնայ իբրեւ գրուական Յունաստանի վճարելիք տուգանքին:

* * *

Ներկայ ամբողջ տարեշրջանին Քուպայի խնդիրը վառ մնաց: Նախորդ տարի այս օրեր տպատմագրաւ Մաչէօ կը սպաննուէր ու Սպանիա կը կարծէր պահ

մը ազատած ըլլալ Քուպայի խնդրէն, բայց անոր յաջորդեց Մաքսիմօ Կոմէյ, ոչ նուազ յամառ մը քան Մաչէօ: Աւթեւ Սպանիոյ նոր խորհրդարանը իմաստութիւն ունեցաւ Քուպայի խոստացուած բարենորոգումները լրջօրէն սկսելու, բայց ասի չի փակեր խնդիրը, այլ անոր աջող և խոստմնալից շրջանի մը սկզբնաւորութիւնը ցոյց կուտայ:

1897ի վերջին օրերուն մէջ է որ Ձինական խնդիրը հրատապ մէջտեղ եկաւ: Ժամանակը մոռացկոտ է կ'ըսեն. — շատերու համար Ձինական խնդիրը նորութիւն է, բայց ո'չ, միեւնոյն ենթադրութիւնները անցեալ տարի ալ եղան Ռուս-Ձինական դաշնագրութեան ժամանակ: Արդեօք կը յիշէ՞ք որ Ռուսիա, Ձին-ճարունական պատերազմէն յետոյ, Գերմանիան ու Ֆրանսան իր ետեւէն քաշեց իր շահերը. քաշեցնելու համար, ու աջողեցաւ Ձինի հետ կնքել այն նշանաւոր դաշնագրութիւնը որուն մէջ հետեւեալ երկու կարեւոր կէտերը կան. 1. Վլատիվոսթոքէն և Սիպերիոյ զանազան կէտերէն Ռուսիա պիտի կրնայ իր երկաթուղիները երկնցնել հիւսիսային Ձինաստանի — Մանչուրիոյ — բոլոր կէտերուն վրայ. 2. (Որովհետեւ Վլատիվոսթոքի նաւահանգիստը ձմեռ ատեն վեց ամիս կը սառնի) Բորդ-Արդիւրը բաց պիտի մնայ Ռուսական նաւատորմին առջեւ, որ պիտի կրնայ հոն ձմեռել:

Արդ, վերջերս, Ռուսիա իր այս պայմանին վրայ յեցած, իր նաւատորմը հանեց Բորդ-Արդիւր և ահա ամբողջ քաղաքական աշխարհը իրար անցաւ: Ռուսական քաղաքականութիւնը, որ գերազանցապէս սլաւական է և ինքնատիպ, առաջուց ամէն դժուարութիւն հարթած էր, Ձինաստանի վրայ Կր բարոյական հզօր ազդեցութիւնը տարածելու համար: Միթէ մոռցուեցաւ որ Քորէի մէջ ռուսերը իբրեւ ազատարար հռչակուեցան, երբ ճարուն, այդ պզտիկ տէրութիւնը իւրացնել կ'ուզէր. միթէ մոռցուեցաւ այն նիւթական բարեկամութիւնը զոր Ռուսիա ցուցուց Ձինաստանի՝ կոտորելով ճարունի

յաւակնութիւնները: Եւ ահա այսօր Ռուսիա իր քաղաքականութեան պտուղը կը քաղէ: Ռուսիոյ դիտաւորութիւնը անսահման է, նա ռուս վաճառականութեան և ազգային ճարտարութեան առջեւ պիտի բանայ երկնային կայսրութեան անթիւ ոսկերեր երակները, որ պիտի բարւոքեն Ռուսիոյ տնտեսական կոշտ ու չափազանց դիւղացիական կացութիւնը:

Ինչպէս կ'երեւի, 1898ը մեր առջեւ պիտի բանայ քաղաքականապէս աւելի խաղաղ շրջան մը, որովհետեւ Եւրոպայի մէջ յոգնածութիւն մը կ'երեւի, ինչ որ խաղաղութիւնը պահպանելու համար ամենէն աւելի դրական ապացոյցն է:

Եւրոպական պետութեանց մէջ, այս տարեշրջանին, ամենէն աւելի Անգլիա յոգնեցաւ, իր հնդկական երկիրներուն մէջ: Իրաւ է որ Անգլիա աջողեցաւ ապրտամբ ցեղերը զսպել, բայց այդ չի նշանակեր թէ ասկէ յետոյ խաղաղութեան բարեքները պիտի վայելէ Հնդկաստանի մէջ: Անշուշտ դեռ դժուարութիւններ կան հարթութեւն և անգլիական կորովը չի տկարանար մէկ բանի առջեւ:

ՈՐՆ Է

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀԻՒՍՈՒԹԵԱՆ

ՃԵՄԱՐԻՏՆ ՈՒ ԿԵՂՄԸ

Մեր մէջ ժողովրդական բանահիւսութեան երկու տեսակը կաւ.

1. Բուն ժողովրդական բանահիւսութիւնը որ կը պարունակէ սիրերգեր, պարերգեր, օրօրոցի երգեր, վիճակախաղեր, հաւաքական աշխատութեանց առեն երգուած երգեր, հարս ու փեսայի գովեստներ և ոտանաւոր հանելուկներ:

2. Աշուներու կամ ժողովրդական երգերու բանահիւսութիւնը որ կը պարունակէ պոէմներ (ոտանաւոր գովասանք սուրբի մը, սրբաՎայրի մը, քաջ մար-

դու մը, քաջագործութեան մը) որոնք կը յիշեցնեն հին գողթան երգիչներու վիպասական երգերը: Բուն ժողովրդական բանահիւսութիւնը մասնաւոր հեղինակ մը չունի, ժողովուրդը շինած է զայն և ժառանգաբար կտակած է յաջորդ սերունդներուն: Տեսէ՛ք ի՞նչ պարագաներու մէջ կ'երգուին այս երգերը:

Ա. Հարսնիքի մը, բարեկենդանի հասարակական ուրախութեանց և ուխտագնացութեանց ժամանակ, երբ աղամարդիկ և կիներ պար կը բռնեն ու պարին համեմատ երգը կ'երգեն. այդ ոտանաւոր պարերգերը յանգ ու չափ ունին եղանակի թեթեւութեան կամ ծանրութեան համեմատ, և որովհետեւ այս երգուած պարերգերու մէկ մասն ալ քրդերէն է, ուշադիր ըլլալու է այդ քրդական երգերուն ազդեցութեանը. անոնք կրնան թէ՛ իմաստով թէ՛ ձեւով ներգործած ըլլալ և այդ պարագայի մէջ հայերէն պարերգը հետեւողութեամբ շինուած է և հետեւաբար շինուած է: Յայտնի է որ քրդական դիւցազներգական և եղերերգական եղանակներուն երգիչները հայերն են դիւաւորապէս. այս երգիչներուն կ'ըսուի *Կանկաթ*(*)։ Հայ Կանկաթները նշանաւոր ձայն ունին. փող (սրինգ) կը փչեն, հեղինակ են շատ մը քրդերէն երգերու: Յաճախ ասոնք են որ հայերէն պարերգեր ալ կը շինեն և իրենց շինածը հետեւողութիւն կամ նմանութիւն է:

Բ. Ընտանեկան ուրախութեանց մէջ երբ աղջիկներ կամ Խաչ Կանչ (երգիչ) երիտասարդներ ու կիներ Կաթ կը չալին ու կ'երգեն սիրահարական երգեր կամ պարզապէս սիրերգեր: Այս

(*) Տանկ՝ ձայն ըսել է. պեժ՝ ըսել, երգել, ձայն տալ կը նշանակէ:

երգերուն մէջ լաւ որոշելու է հինե-
րը, անոնք որ աւանդաբար բերնէ բե-
րան հասած են, և նորերը, նոր սիրեր-
գերը սովորաբար չէ(*) կ'ըսուին. շի-
նուած են ժամանակակից թուրքերէն
ժողովրդական երգերուն հետեւողու-
թեամբ և առհասարակ լկտի իմաստ
մը ունին, շարագրութեամբ տգեղ
են, և բանաստեղծութենէ զուրկ:

Գ. Մայրերու և տատաներու (գայ-
եակ-ծծմայր) օրորոցի երգերը կամ
պղտիկները ձեռքի ու ծունկի վրայ
խաղցնելու համար անոնց երգած
պղտիկ զրոյցները, մանրավէպերը,
երգիծարանական խօսքերը, գովա-
սանքները, օրհնութիւնները, մաղ-
թանքները, և ըն. որոնք ժողովրդա-
կան բանահիւսութեան մէկ մէկ պղզ-
տիկ հրաշակերտներ են յաճախ:

Աւասիկ անոնցմէ հատիկ մը Մշեցի
մօրմէն.

Յելի կանի ու քելի
Տեսնամ բաժիկ զի՞նչ վելի
Ասիմ աբոյին բերի
Թարգին կտրի ու կարի
Ղկերդնակ սըճէճ դնի
Զրուխ ամպեր բամբակի դնի
Զաստղներ կոճակ շարի
(Երուանդ) հագնի ու վելի:

Աւասիկ ծիծաղի համար երգիծանք
մը.

Ահա եկաւ մեր փետեմ
Մեկ փեշը կարճ մեկ երկեմ
Խոշոր աքքեր լոյս ջուհի
Հաստ քեները ուժ ջուհի, եւայլ:

Դ. Վիճակախաղերը, հարս ու փե-
սայի գովեստը և հաւաքական աշ-
խատութեանց ատեն երգուած եր-
գերը, որ սովորաբար աղջիկներու գոր-
ծեր են. ասոնք կ'երգուին համար-
ձուժի վիճակախաղերուն ատեն, հարս
մը և փեսայ մը հազուեցուցած և ե-

կեղեցի տարուած ժամանակ, կամ
երբ աչնան մողաշարը, ձաւարը կ'աղան
տանը մէջ պղտիկ երկանաքարի վրայ
կամ եղբ գգման ու խօսք կը կտրեն:

Ե. Հանելուկներ, որ ընդհանրա-
պէս երկու տողով իմաստալից ոտա-
նաւորներ են և շատ կը գործածուին
ձմեռուան գիշերներուն իբրեւ խօսակ-
ցութեան նիւթ. Օրինակ,

Երկինք հով, գետին ծով
Եզ ծնաւ, բերեց կով:

Այս հանելուկին առաջին մասը
նկարագրական է և գործողութեան
ժամանակը կը բացատրէ, երկրորդ
մասը իրողութիւնն է. և կարծեմ
բաւական սրամտութիւն պէտք է
գիտնալու համար թէ եզը ի՞նչպէս
կը ծնի և կով կը բերէ(*). Դիտելու է
որ այս տեսակ հանելուկները հազ-
ուաքիւտ են, բայց շատ սովորական
են անոնք՝ որ ընտանեկան իրերու,
հանգամանքներու, տեղական այլ և
այլ սովորութեանց վրայ շինուած
են. Օրինակ,

Սեւ սատանեմ
Կախուկ պատեմ

Կը նշանակէ սեւ ու աղտոտ յիշու-
որ տանը պատէն կախուած է:

Պուխերիկ, քու մօր երիկ
Բանի զարնեմ, ջ'ասեր հերիք

Կը ցուցնէ խաբար ըսուածը որուն
վրայ տան տիկինը կը բանայ լաւ-
հայր և կը փակցնէ թոնիրի կողին,
հայր թիւած ժամանակ:

Այն հանելուկները որ յանգ ու չափ
չունին, որ դանդաղ են և արուեստա-
կեալ, անոնք յետոյ շինուած են կամ
ժամանակակից են մեզի. Օրինակ,

Ես կօլ (կիօլ) մ'ունիմ
Կօլին մեջ օճ մը կայ
Օճի բերան ոսկի մը կայ (*)

(*) Հանելուկին պատասխանն է Արամ, եւա:

(**) Կը նշանակէ ճրագը որուն մէջ կը լեցնեն կը-
տուտի ձէթը, ձէթին մէջ կը դնեն պատրոյզը և պատ-
րոյզը վառած ատեն ոսկիի պէս բոց կուտայ:

(*) Արարերէն բառ, չա, բանաստեղծութիւն կը
նշանակէ:

Այսպէս ամէն ջանք ընելու է ժամանակակից և շինծու բանահիւսութիւնը բուն ժողովրդական հին բանահիւսութիւնէն որոշելու համար։ Սակայն ասով չ'աւարտիր աշխատութիւնը, պէտք է նաև լաւ ճանչնալ իւր-իւրեւեռ բանահիւսութիւնը, վերջին տարիներու մէջ երբ Պսլայ թերթերուն հրաւերին վրայ դաւառացի շատ մը դրողներ սկսան ժողովրդական երգեր և գրական նիւթեր հաւաքել, շատերը լրագրին մէջ պարզապէս իրենց ստորագրութիւնը տեսնելու հաճոյքէն դիմուցած, իրենց հաւաքած կիսկատար երգերը ամբողջացուցին իրենց երեւակայութեան ու քաջայայտ համաձայն և մամուլին յանձնեցին։

Այս խեղաթիւրումը գրական անխղճմտութիւն է պարզապէս։ Քանի մը օրինակներ։

1891ին Հայերէն օրաթերթին մէջ հրատարակուած է «Մշեցու պարը» վերնագրով երկար բանահիւսութիւն մը, որուն մէջ գրողը իր ուղածին պէս շատ մը տուններ աւելցուցած է և պակսած տողերը լեցուցած է։

Ժողովրդական

Տքմ շորորայ Շողեր ջան
Պաղ ջուրն էր բանձրիկ սարին
Տքմ շորորայ հոգի ջան
Մեռնիմ քու պաժ տիկնոջին

Երեւոյն

Եկո շողեր խօսք տուր քնձի
Եկեմք ցեծնաք ածուսար ձի,
Դու խայիմ գրկուի իմ հաւտ մեջքիս
Ուրիշի ջեմ տար դուն իմս իս։

Այս վերջին գանդաղ արուեստականաւ ոճը ժողովրդական չէ. վարժականներ ու աչքեր անմիջապէս կը ճանչնան զայն։

Խարբերդի Հիւսէյնիկէն մեզի զըրհուած ժողովրդական երգերուն մէջ քանի մը հատ կայ այս վերջին տե-

սակէն. ահա նմուշ մըն ալ այդ շինծու բանահիւսութեան,

Դիշեր ցորեկ կը նստալեմ
Ա՛խ օր(ի)սրդ քու սիրուդ
Սեւ աջերուդ, վարդ այտերուդ
Նս ոսկեթել մազերուդ։
Չարնուեցայ ի՛նչ օգուտ
Միան քեզի կ'աղալեմ
Որ ունենաս քիչ մը գութ, եսայն։

Ժողովրդական երգեր հաւաքողը պէտք է չափազանց խղճամիտ ըլլայ, պահպանելու համար տեղական արտասանութեան յատուկ տառերը, հոլովներու ձեւը, բայերու խոնարհման կերպը, աղաւաղեալ բառերը, օտարամուտ բառերը և յօդերը։ Շատեր անուշադրութեամբ կը խեղաթիւրեն, բայց շատեր ալ իմաստակութեամբ։ Մանաւանդ անտանելի են կարգ մը տգէտ ուսուցիչներ, որ իրենց սեփական երեւակայութեան հետ կը շիթեն ժողովրդին երգերուն և երեւակայելուն կերպը, ու անոր պարզ ու նախնական ոճին մէջ յիմար միջամտութիւններ կ'ընեն։ Հոն ուր ժողովրդական երգին մէկ բառը, ամբողջ տող մը, տուն մը ինկած է, պէտք է կէտեր շարել և տեղը բաց թողուլ։ Յետոյ նկատելու է որ բուն ժողովրդական երգերը կարճ կ'ըլլան, անոնց մէջ արտայայտուած իմաստները իրարմէ անկախ, և քիչ անգամ տրամաբանական կապ մը կայ մէկ տունէն միւսը։ Ժողովրդական երգին տունները անպատճառ չորս տողով չեն ըլլար, ընդհակառակ չորս տողով եղողներէն շատերը կ'աւելածելն են, այսինքն նոր ժամանակներու դործ։ Այնչափով շինած տէսթաններն են, որ առհասարակ չորսական տողով տուններ կ'ունենան և երկար կ'ըլլան։ Աւասիկ Մշեց Ս. Կարապետի «Երեւոյն» պատառ մը.

Մեկիցն Պիեկեօլ, մեկիցն մեծ ջօլ,
 Զայլի ջիման կուշտ ու բոլոր,
 Ծառ ու ճղեր կանանց տերես,
 Հաքեր խաղան խաջի վերես:
 Զանգեր ջոխտակ ճիւղաց գոռան,
 Կաղ ու կուրեր կը սորսցիան
 (պակաս)
 Պոգ ձիւսոր Սբ. Կարապետ:

Իմ ըրած այս բոլոր դիտողութիւնները կիսատ կը մնան, եթէ ժողովըրդական գրականութեան ալ ճշմարիտն ու կեղծը չցուցնեմ: Այսինքն ժողովուրդի բերնէն առնուած աւանդավէպերը, դիւցազնական առասպելները, հէքեաթները, մանրավէպերը, հրաշալի պատմութիւնները, եւն. յաճախ հարազատութեամբ չեն պատմուիր: Դրողները շատ անգամ ասոնց կուտան անբնական ձեւ մը, կամ պարզապէս կը շինեն զանոնք իրենց ճաշակին ու երեւակայութեանը համեմատ: Յաջորդ յօդուածով մը պիտի խօսիմ այս նիւթին վրայ, գրողները առաջնորդելու համար:

Գ. Ա.

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Տե՛ս Բիւրակնի Թիւ 1)

Բ.

Գրականութիւնը կը գտնուէր նաեւ այն պատասխաններուն մէջ զոր Գարամզինի տնօրէնութեամբ պաշտպանուած ընդգիմողի իւր սակցութիւնը կը կադմակերպէր: Գրամզին հին օրերու ազնուակօն մըն էր, անցեալի եւ ազգային աւանդութիւններու սիրահար, մանաւանդ Ռուսոյի աշկերտը, ինչ որ իր դէմքին կուտար եզական ինքնատպութիւն մը, 1811ին գրուած նշանաւոր նօթի մը մէջ — հէն և նոյն Ռուսոյ շրջան — Գարամզին իրաւագէտը եղած է՝ Սրէրանսքիի նորութիւններով վրդովուած գա-

ղափարներուն և շահերուն: Այսպէս է որ Ռուսոյի մէջ ծնունդ առաւ միանգամայն քաղաքական, քաղաքական և գրական այն դպրոցը որ հետզհետէ պիտի կոչուէր «սփիւն», «լաֆէթ», «սփիւն»: Այդ դպրոցը մինչեւ մեր օրերը շարունակուեցաւ անդադար, Ագասաֆօֆներու և Գաթքօֆներու ձեռքով և ռուս ժողովուրդին համար պահանջելով առանձին տեղ մը և հեանքի մասնաւոր պայմաններ, արեւմտեան քաղաքականութեան հետ առանց ոեւէ իրաւախօսութեան: Այն կուրի մէջ որ տեղի ունեցաւ Գարամզինի յաջորդներուն և Սրէրանսքիի հետեւողներուն միջեւ, վերջիններուն ազատական նախաձեռնութիւնը կարճ յաղթանակներ տարած է, սակայն վերջնական յաղթութիւնը միշտ առաջիններուն մնաց, չնորհիւ իրենց ազգային և ինքնակալ վարդապետութեան:

Գարամզին չշատացաւ այս վարդապետութիւնը ուրուագծելու՝ պարագային յարմար յիշատակներու մէջ. անոր մարմին մը տուաւ՝ իր մեծ գործին, «Ռուսոյ պարսկական» ինչ որ ռուսերէն ընտիր արձակի առաջին յիշատակարանն է: Գրագէտը սովորական սրաւ լեզուն գործածած է հոն, բայց փորձած է յղկել այդ լեզուն մի քանի վիպական փորձերու մէջ, Ժան-Ժաք Ռուսոյի և Պէրնարտէն տը Սէն-Բիէռի գրուածներէն ներշնչեալ: Իր վիպակներէն մին, Հէյ Լէշը, գլխաւորապէս և բնութեան սիրով տողորուած գրուածք մը, Ռուսոյի մէջ ունեցաւ յաջորդութիւն մը հաւասար Բօլէ Վերթէնի: Բայց պարսկական Գարամզինի փառքին միակ և ճշմարիտ տիտղոսը կը մնայ: Ոչ ոք կրցած է նմանիլ իր ճարտասանութեան, վերստին գրելու համար ռուս ժողովուրդին տարագիրները: Իր գործը, թէպէտ հիմնապէս պակաս, առանց մըրցակցի կը մնայ տակաւին, չնորհիւ իր պատմելու արուեստին և մէթոտի յատկութիւններուն:

Այս կատաղի հակառակորդին յարձակումներէն ցնցուած, Սրէրանսքիի հաւածուեցաւ հակաֆրանսական գործունէութե-

Թեհնէն որ 1812ի պատերազմը ստեղծած է: Առաւօտ մը խմացուեցաւ թէ Ալեքսանդրի սիրելին, տակաւին առջի իրիկուան տէրը կայսրութեան, գիշերանց մեկնած էր դէպի Սիպերիա: Նոր խորհրդականի մը, զօրավար Արախչիէֆի ազդեցութեան տակ՝ կայսրը մերժեց այն մտքերը որոնք շլացուցած էին զինքը իր իշխանութեան առաջին օրերուն մէջ: Վախցած նորութեան առաջը լիմութեանէն և Ներսիսական գրականութեան նոր հոսանքէն, ինքզինքը թողուց այնպիսի միատիքականութեան մը մէջ որ զինքը կը միտէր իր պատրանքներէն: Ռուս միտքը իրեն հետ այս զառիվայրին վրայ հասաւ: 1815ի մօտերը Բեդերսպուրկ խորհրդագէտներու մատրան մը կը նմանէր: Հոն էին միայն անձանքը վրնտառողներ, և բնազանցական ու գաղափարային այլեւայլ դպրոցներու հետեւողներ: Աւետարանական ընկերութիւնները և մասօնական լոծերը կառավարական հաստատութիւններու վերածուեցան: Դահլիճները, հիւսաւտոսարանները, գրական ակումբները ամէնքն ալ կը վերաբերէին նորագոյն մտքերու, որոնք Գերմանիայէն և Անգլիայէն ներշնչուած, սլաւ հոգիներու մէջ կը գտնէին ընտրական հողը: Թողթոյ իր «Պապեազ» և «Խաղաղութիւն» գրքին մի քանի էջերուն մէջ ազդու գծերով նկարագրած է այդ հոգիներուն վիճակը, ամբողջ այդ լուսակրօնութեան տագնապի միջոցին, որ հալածեց զանոնք դարուս սկիզբները:

Նիկողա Ա. չորիւց այս գրական սիւղը ընտելութիւնը, այնպէս որ ասպարէզը մնաց բանաստեղծութեան, սրուն վերացական ու ներշնչուած արուեստը՝ մինակ զարգացած միտքերուն վրայ կրնար ազդեցութիւն բանեցնել:

ՄԻԼԲԻՐ ՏԸ ՎՈԿԻԷ

Ինչպէս Ս. և Բ. թիւերը մեր բազմաթիւ ծանօթներուն զրկուած ըլլալով իբր նմայ՝ իրենց հաւանութեան կը սպասենք շարունակելու համար թերթին առաքումը:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀԻՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐՈՐՈՅԻ ՆԵՐՔ

Լուսունկան կամար կամար,
Ես կու լամ քեզի համար:
Գառս նէնի՛, նէնի՛, նէնի՛...
Նկո կ'ըլի քընացիր,
Իմ անուշ խաթերս համար:
Ձագս օրօ՛ր, օրօ՛ր, օրօ՛ր...
Գառնուկս աս տեղանը,
Ձուր կուր փոս տեղանը:
Սիրտս եղեր աղուընիկ,
Ձի կենար աս տեղանը:
Ա՛յս ըսիմ արին կու գայ,
Սիրտս սեւ քարին կու գայ:
Վախիմ թէ զարկալ մեռնիմ,
Ո՛չ քոր ո՛չ աղբար կու գայ:
Օ՛ր ըսիմ օրիկդ շատնայ,
Օրդ ու արեւիկդ շատնայ:
Օրէդ, արեւէդ տաքնամ,
Քեզ աղկէկ եար մի գտնամ:
Օրօ՛ր ըսիմ քընանաս,
Հազար փառքի տիրանաս:
Բայց երբոր քունդ չգայ,
Ծախու առնեմ քընանաս:
Լուսունկան բակ բոլորեց,
Սեւ ամպին մէջ ոլբոց:
Նարիս զուրպէթն էրթալը,
Նօթը տարին բոլորեց:

ՄԵՐԱԿԱՆԻ ՆԵՐՔԵՐ

Մեր պաղչան դառ միմտաւ,
Ակռաս ըլ ցաւ մի մտաւ:
Գացէ՛ք՝ ըսէ՛ք ան մօրս,
Աղջիկդ եար մի գտաւ:
Ժամուն տակը չայիր է,
Ձորս բոլոր պայիր է:
Գացէ՛ք՝ ըսէ՛ք իմ եարիս,
Կարդուեկու տարի է:
Վերէն եկու Փընթոնա,
Էքին զարկինք սէրիէնէ:
Աջի՛կ, դուն ուսուլ գնա,
Անուշ եարը չ'արթննայ:
Թութ պատեղը չոր կըլի,
Էլին տղան եար կ'ըլի:

Պարազի զուրպէթ կ'երթըն ,
Աս խըտըր կենալ կ'ըլլ^օ :
Պաղչան կ'երթըմ պար չի կայ ,
Տունը կու գամ ետը չի կայ .
Եարս սնտուկն եմ դրած ,
Հէջ տեսնալու ճար չի կայ :
Պաղչա ունիմ պար չունիմ ,
Հայվա ունիմ նաւ չ'ունիմ .
Հագուս հաւնածը դուն ես ,
Քեզնէ դատ ալ ետը չունիմ :
Արդեւ կուգայ ցողալէն ,
Ծառ ու ճղեր դողալէն .
Եարս ինծի գէմ կու գայ ,
Քէյլան ձիւ խողալէն :
Արդեւ կու գայ լեռները ,
Ելէ՛ք բարձէ՛ք բեռները .
Աչքը կուրնայ ան մօրը ,
Եարս ձգեց լեռները :
Վարդին տալը ծռեցի ,
Ձէվրէս տակը փռեցի .
Ես ալէմին ինաաին ,
Խտտամպօլցին սիրեցի :

Ուրիշ մը

Տոչակ ձգեմ փոթ կու գայ ,
Բարձը դնեմ հոտ կու գայ .
Տեսնեմ աղաս ե՞րբ կու գայ :
Բերնէն անուշ հոտ կու գայ :
Ընդհան իմ Գաւ չունիմ ,
Շատ աղկէկ իմ ետը չունիմ .
Ընկեր իմ ծովուց օրնա ,
Ճահիլ իմ խապար չունիմ :
Խարանֆիլը չանխին մէջ ,
Ես նստեր իմ խալխին մէջ .
Ես իմ ետը կը ճանչնամ ,
Տառը հազար մարդուն մէջ :
Ծառին տակը մըլմիլ է ,
Իմ ետը սէվիլ խուշ է .
Հէրքէշ սրտին սիրածը ,
Քընծ շէքէրն ըլ անուշ է :
Ես աղկէկ իմ ալ կ'ուզիմ ,
Մէջըս բարակ շալ կ'ուզիմ .
Մարանցս տուն երթալուս ,
Գալօշ փոթին ալ կ'ուզիմ :
Ես վարդ իմ , վարդն ի՛նչ ընիմ ,
Վարդի տերեւն ի՛նչ ընիմ .
Մատէմ որ ետըս հոս չէ՛ ,

Էլլեմ տէնէրն ի՛նչ ընիմ :
Տէնէրն էլլեմ ի՛նչ ընիմ ,
Վարդի տերեւ չորցընիմ .
Ես պըլպուլիկ հարսնուկ իմ ,
Մօրուօք էրիկն ի՛նչ ընիմ :
Փուշիներս կանանչ է ,
Տուն էկո մարդ կը կանչէ .
Աս տարի ըլ չգաս նը ,
Բռնածդ բարի բան չէ :
Խնծոր մ'ունիմ խածած է ,
Չորս կողմը արծըթած է .
Աղբարս ուղեց չտուի ,
Ըսի ետըս զրկած է .

Հիւսէյնիկ 4. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
(Խարբերդ) 23 Դեկտ. 97

ԱԶՊԱՊՐԱԿԱՆ

ՄՇԵՑԻ ԿԻՆԸ

(Համառօտ ուսումնասիրութիւն)

Ֆիզիքական եւ բարոյական նկարագիր .
— Մշեցի կինը 70 առ 100 միջահասակ է
եւ 30 առ 100 բարձրահասակ . Լեռնային
ընտկիչներու մէջ կինը աւելի նուրբ է ,
սրունքներն ու բազուկները երկար , մոր-
թը աւելի ճերմակ , քիչ մը նիհար , ոսկը-
րային դրութիւնը զարգացած : Դաշտա-
յիններու մէջ կնոջ մկնային դրութիւնը
համեմատաբար աւելի զարգացած է : Քա-
ղաքին մէջ աւելի փափուկ , աւելի ման-
րահասակ են . այս ֆիզիքական անկումը
առաջ եկած է կանուխ ամուսնութենէն :
Մշեցի կնոջ դիմաքճութիւնը շատ արտա-
յայտիչ է ու համակրելի . աչքերը խոշոր ,
սեւ հայկական աչքեր , նայածքը խե-
լացի , բարի ու գիտակցական հասունու-
թեամբ լեցուն . քիթը . — արնչերը լայն ,
ծայրը կլոր ու բութ , մէջտեղի ոսկորը կո-
րովի ու թեթեւ մը շեշտուած , բերանը քիչ
մը մեծ , չրթ ունքները զարգացած եւ վարի-
նը վերինէն թանձր , ծնոսները ընդհանրա-
պէս իրարու վրայ դրուած են ուղիղ , քիչ
անգամ անկիւն կը ձեւացնեն . ակռաները
խիտ ու միջակ մեծութեամբ . դունջը ա-

ւելի բարեձեւ, աւելի իդական է լեռնային գաւառներու մէջ (*) իսկ քաղաքին ու գաղտին մէջ առ հասարակ կըր ու առնական: Մազերու մէջ շագանադոյնն է տիրող գոյնը, բայց թուի ու սեփ սեւ մազեր ալ սրակաս չեն: Կուրծք ու թիկունք լայն ու շատ զարգացած, ճակատը բաց, գանկը հարթ, ծածրակը թեթեւ մը կոր: Ձեռքի ու ոտքի թաթերն ու մատերը խոշոր ու առնական են գլուղերու մէջ:

Մշեցի կինը նախանձոտ է իր տան մէջ իր տեղերիկներուն դէմ և դուրսը դրացուհիներու դէմ, երբ նախանձի առիթ կայ: Վրէժխնդիր է, բամբաստող ու նոյն իսկ չարասիրտ, բայց մինակ կանացի չըջանակին մէջ: Զուարթարարոյ ու կատակասէր է, բայց միեւնոյն ատեն լուրջ ու գործին տէր: Դժբաղդութեանց ատեն երեւան կուգայ իր հզօր կորովը: Կին մը, որուն էրկը կը մեռնի ու երեք չորս անչափահաս որբեր կը թողէ իր վերայ, չի վշատիր, անմիջապէս ապրելու ճար ու ճամբայ կը մտածէ. ալիւր կը գընէ, հաց կը թխէ, կը ծախէ, ուրիշներուն լուացք ու ծառայութիւն կ'ընէ, պզտիկները հոս հոն կը վազցնէ, կ'ընէ, չընել կ'ապրի, առանց ուրիշին բերան ծռելու:

(*) Պէտք է նկատել որ Մշեցի կնոջ բէքը շատ մը գաւառներու մէջ կը տարածուի: Հետեւաբար այս ուսումնասիրութեան մէջ առնուած են Խոյթ, Սասուն, Ծատակ, Խուրի, Խլան, Վարդոյ (լեռնային) Մշյ գաղտ, Պուլանդ (վերին ու ներքին), Մանգղերտ, Խնուս (գաղտային) գաւառները և Մուշ քաղաքը: Բոլոր այս գաւառներուն մէջ Մշեցի կինը իր ֆիզիքական ու բարոյական գլխաւոր գիծերուն մէջ միեւնոյնն է: Բոլոր այս գաւառները իրարու հետ միշտ խնամութիւն կը հաստատեն ու աղջիկ կու տան կ'առնեն: Արդէն մէջոց բարբառը և տրտասանութեան եղանակն ալ միեւնոյնն է այս գաւառներուն մէջ: Միայն պէտք է ըսեմ որ մշեցի կնոջ բարոյական յատկութիւնները և իր նկարագրին ու սովորութեանց ուրիշ մանրամասնութիւնները չափաւ եւ մամենէն աւելի բուն քաղաքացի կնոջ վրայ, զոր շատ աւելի մօտէն ուսումնասիրած եմ:

Այս տեսակ կիները իրենց տան մեծը կը համարուին և թաղին հասարակական գործերուն մէջ իրենց մասնաւոր ձայնն ունին: Մշեցի կինը գթասիրտ է. նա իր աղքատ դրացին, աղքատ ազգականը, աղքատիկ հեռաւոր ազգակիցը կը կերակրէ, կը հագուեցնէ, անձայն, անչուկ, միշտ ջանալով իր ըրածն ու ընելիքը տանը էրիկ մարդերէն ծածկել: Աղքատիկ կնոջ մը կամ ընտանիքի մը ողորմելուն մէջ փափկութիւն կը դնէ. անոր քիչ մը աշխատութիւն կուտայ, կամ կը կանչէ զայն որ իր սովորական աշխատութեանց օգնէ, անոր հետ միեւնոյն սեղանէն կ'ուտէ և իրիկուան կերակուրէն անոր բաժինը կը հանէ: Դռուը դարձողն հայրաւու է, հարօր եղբն օգնելու է, աւտոսիկ ինչ որ մշեցի կնոջ բնաւորութեան էական մասը կը կազմէ: Պարտականութեան դադարաբար շատ զօրաւոր է մշեցի կնոջ սրտին ու մտքին մէջ: Նա իր էրկը կը սիրէ, անոր անձնուէր է. ուրիշներուն առջեւ յարգանքով կը խօսի անոր վրայ. «Իմ գլխաւորը» կ'անուանէ զայն: Ամենէն աղէկ կերակուրը էրկանը համար կ'եղէ, կամ կը պահէ, լաւ կը կերակրէ զայն ու անոր առողջութեանը հոգ կը տանի: Կիներ կան որ կը դատին, կը բանին իրենց հիւանդոտ կամ ծոյլ և անգործ էրիկները կերակրելու համար:

Մշեցի կինը աշխոյժ է, գործունեայ, բարկասիրտ, ֆիզիքական ուժի տէր: Սաստիկ կը ծեծէ իր տղաքները երբ չոր են կամ տնգործ: Ծանր աշխատութիւններ կ'ընէ, ծանր բեռներ կը վերցնէ անտըրառնջ: Կուսարար կիներ կան որ իրարու կը հայհոյեն և իրարու մազերէն բռնած իրար կը բզքտեն: Եթէ տղամարդու մը հետ կախի բռնուի, ձեռքով կը ծեծէ զայն կամ քարերով կը քարկոծէ: սովորաբար քաջասիրտ է, գիւղէ գիւղ, գիւղէ քաղաք միս մինակ կամ կիներու ընկերակցութեամբ կը ճամբորդէ: Երբ որ ուր Վտանգ չկայ, վախը մտքէն չ'անցըներ:

Ֆիզիքական ու բնաւորական բերքիւն ունեցող կիներ. — Տեսիլքի գնացող կամ

Վ գուշակ (prévoyante) կիներ, մանա-
ւանդ աղջիկներ պակաս չեն։ Ասոնք ճար-
պիկ ձեռքերու մէջ լաւ մը կը շահագոր-
ծուին։ Գիւղէ գիւղ, տնէ տուն կը թա-
փառին, երազներ կը մեկնեն, բաղդ կը
բանան, սպագայ կը գուշակեն։ Բոլոր
այս կիները, աղջիկները, վերնոտ (épilep-
tique) են և կամ խոբէրէ։ Ասոնց քով դնե-
լու է նաեւ ոճրագործ կիները, որ Լոմա-
լոցոյի ճշմարիտ թիւեր են անբարոյական
մօր պաւակ, խման (պիւլէ), անհաւ,
ինչպէս անձամբ ստուգած եմ։ Ասոնց
ոճրագործութեան եղանակը բացատրելու
համար երկու օրինակ յիշեմ։ Մանազ-
կերտի Տ... գիւղէն կին մը սուր ածելիի
անգութ հարուածով մը սպաննեց իր է-
րիկը հոգեբանական անխոստովանելի
վարկեանի մը մէջ... իր սիրած մէկ ու-
րիչ մարդուն հետ սպրեւել համար։ Ու-
րիչ մը խղիւղ իր էրիկը — որ իրմէ տկար
էր — եւ տանը երկրորդ յարկէն վար
նետեց անոր գիակը, ազատ ըլլալու հա-
մար։

Երգիչ կիները և կին աշուղները նոյն-
պէս բաւական թիւ մը կը կազմեն։ Բազ-
մաթիւ ի ծնէ կոյր աղջիկներ կամ յետոյ
կուրցող կիներ ինքզինքնին կը նուիրեն
բանաստեղծութեան և քաջ ջալելով սիրա-
հարական երգեր կ'երգեն։ Ասոնք հաւա-
սարապէս կ'երգեն հարսնիքներու և ըն-
տանեկան ու հասարակական ուրախու-
թեանց մէջ, ինչպէս նաեւ սգաւոր տունե-
րու և գերեզմաններու մէջ։ Այս երգերը
թուրքերէն, քրդերէն և հայերէն կ'ըլլան։
Հայերէնները կամ ժողովրդական են կամ
չինովի — իրենց հնարածը։ Տեսէ՛ք ի՞նչ
խօսք կը գնեն աղջկան մը բերնին մէջ
որուն ետեւէն ինկած է երիտառարդ մը։

Տօ տղայ, տղայ, աւ կապով
Հար եօթ ընցնիս մըր պատով
Կ'երթամ ասիմ իմ աղբօր
Իգայ զարկէ խանչըրով
Հանէ զէն կարմիր արուն
Թափէ շամամ ծծերուն։

* *

Մշեցի կինը ընդհանրապէս հանդարտ
լիզեր ունի, բայց բնաւորութեամբ ան-

տարբեր չէ։ Նա շատ ընդունակ է յու-
ղելու և յուզուելու, ինչպէս այդ կ'ե-
րեւի շատ մը դժբաղդ ու վճռական պա-
րագաներու մէջ։

Մշեցի կինը գեղեցկագիտութիւնը —
նկատի առնելով իր միջավայրը — շատ
սահմանափակ չէ։ Նա կը սիրէ պարզու-
թիւնը, չուխան, մետաքսը, լոսկին ու ար-
ծաթը, որոնցմով կը հագուի կը սգուի
(զարդարուի)։ Գեղեցիկ ու հրապուրիչ
երեւնալ կ'ուզէ, թէ էր թէ ուրիշերու ճաշ-
կէն քոնացած քաղա համար։ Մշեցի կինը քա-
րայական բառը լայն իմաստով կ'ըմբռնէ։
Իր էրկանը անհաւատարիմ չ'ուզեր ըլլալ,
թէեւ ասի տարիներով դուրսը մնայ։
Գողութիւն չ'ըներ, սուտ ըսել չ'ուզեր,
մանաւանդ սուտ երգումէ կը սոսկայ,
թէեւ ասոնց ներքեւ հարկաւ կանացի
պլտիկ տկարութիւններ ունի, ինչ որ
ամէն տեղի կիներուն ալ սովորական է,
օրինակ պլտիկ խարէութիւններ ընել։
Մշեցի կինը դրամի վրայ շատ գաղափար
չունի, հետեւաբար բացէ ի բաց անչա-
հատէր է նա։ Հիւրը կը սիրէ, հիւր ու-
նենալը — մանաւանդ երբ այս հիւրը
աղքական մը կամ հեռու քաղաքէ մէկն
է, նոյն խի բոլորովին անձանօթ — կ'ու-
րախացնէ տան տիկինը։ Նա հետաքրքիր
է, և երկար բարակ կը հարցափորձէ հիւ-
րը օտար բարքերու վրայ տեղեկութիւն
առնելու համար։ Ի՛նչ մեծ ուրախու-
թիւն երբ այդ հիւրը կին մըն է կամ
ամբողջ ընտանիք մը։ չի ձանձրանար,
զանոք կը զրաղեցնէ, կը պտտցնէ քա-
ղաքին այլեւայլ կողմերը, այգիները,
սրբավայրերը ու ամէն կերպ զուարճու-
թիւն կը ջանայ հայթայթել իր հիւրե-
րուն։ Նա երբեք ապուշ չէ, իր գերին
գիտակցութիւնն ունի։ Ընդհանրապէս
սիրող է տան մէջ ու էրկանը վրայ ազ-
դեցութիւն կը բանեցնէ։ Բայց եթէ —
դժբաղդաբար — այդ էրիկը անգութ մը,
գինով մը, վայրենի մըն է, խեղճ կինը
անարտունջ կը չարչարուի անոր ձեռքին
տակ, իր ամբողջ կեանքը լռին նահատա-
կութիւն մը կ'ըլլայ, ու բնաւ չի խորհիր
խիկ ամուսնական պարտականութեանց

դէմ ոգորելու... Ատելութիւնը տկար է մշեցի կնոջ մէջ, սէրը, ընդհակառակ, զօրաւոր: Իրմէ տարիքոտ աղամարդիկը շատ կը յարգէ, անոնց առջեւ երեսը կը գոցէ, անոնց հետ չի խօսիր, անոնց առջեւ ոտքի վրայ կը կայնի երբ փողոցէն անցնին. ասոր կ'ըսեն «պատիւ պահէ»: Թաղին մէջ ջոջ մարդ մը փողոցներէն անցած ատեն, բոլոր կիները, որ իրենց դրանը առջեւ նստած կամ կեցած էին, ներս կը մտնեն, անոր պատիւը պահած ըլլալու համար: Այս տեսակ կիներուն «հօրորդի» է կ'ըսեն: Վտանգներու ատեն նա բոլորովին ընդունակ է ինքզինքը զոհելու՝ իր սիրելին փրկելու համար: Մշեցի կնոջ երբ զարգացած է, նա հպարտ է, դժբաղդութեան ատեն ամէն ջանք կ'ընէ իր նիւթական վիճակը ուրիշներէն, նոյն խի իր ազգականներէն ծածկելու: Անոր երեւակայութիւնը խանդավառ է ու ճոխ: Մեծ տուն, հարուստ սեղան, շատ եկող զնացող, բազմաթիւ հիւրեր, նորանոր բարեկամութիւններ ու ծանօթութիւններ կը փնտռէ: Նա իր տարեկից աղջիկներու (երբ աղջիկ է) և կիներու հետ բարեկամութիւն կը հաստատէ, ճիշդ ինչպէս էրիկ մարդիկ իրարու հետ, այդ բարեկամութիւնը կրնայ (աղջիկնութեանը) ակտարանով նուիրագործուած ըլլալ կամ ոչ: Նա այս ձեւով ընդունակ է նաեւ անկեղծ բարեկամութիւն հաստատելու երիտասարդի մը հետ, զոր «ջանաղբէր» կ'անուանեն:

Գ. ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ (Շարունակելի)

(Յաջորդ յօդուածով մը պիտի խօսիմ Մշեցի կնոջ կրօնական հաւատալիքներուն, նախապաշարունակներուն վրայ, — իր սրբապաշտերը, ուխտագնացութիւնները, անոնց բարոյական ու ֆիզիքական հանգամանքը, անոնց ազդեցութիւնը իր բնաւորութեանը վրայ, իր բնազանցութեան ու հաւատքին կերպը, դրախտի ու դժոխքի վրայ ունեցած դադախորդ, նընջեցեալներու նկատմամբ ունեցած նախապաշարունակները և անոնց համար ըրած զոհողութիւնները):

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ

ՏԱՐԱԿԱՆ ԿՐԹԱՐԱՆԵՐ

Բ.

ԵՌԱՊԱՏԻԿ ՆՊԱՏԱԿ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

1. Ֆիզիքական դաստիարակութիւն: —
2. Մտաւոր դաստիարակութիւն: —
3. Ռաւոյական դաստիարակութիւն: Իրենց ծրագրերը:

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԴԱՏՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ. —

Իր դերը կրկին է. Ա) զօրացնել տղուն կազմուածքը և, Բ) տալ անոր կանուխէն թեթեւաշարժութիւն, ձեռքի հաստատութիւն և անսխալ շարժմանց կարողութիւնները:

Այս կրթութեան մէթոդը չափաւորուած է մարմնամարզական և զինուորական մարզանքներու մէջ, որոնք կ'ուղղուին յատուկ դաստիարակութիւն և դաստիարակներէ: Ինչպէս մանչերը՝ նոյնպէս ալ աղջիկները իրենց յատուկ ծրագրերն ունին, ընկերութեան մէջ խողովք դերին համեմատ:

ԾՐԱԳԻՐ. — 1. Խնամք ծախուելեան և առողջապահական դրոշմին: — Քննութիւն սուղը վարժարան հասած պահուն. — Հսկողութիւն խողերու վրայ. — Գործնական խրատներ սնունդի, զգեստեղէններու և մարմնոյ դիրքին վրայ:

2. Մարմնամարզութիւն. — Շրջապարեր (rondes), քալումք, շարժում, միահաղոյն խողեր երգեցողութեամբ. — Այլազան խողեր (corde, balle, cerceau): — Կարգապահութեան նախն. վարժութիւններ (կազմութիւն կարգերու, բեկում և վերամիտում): — Անդամական շարժումներ. — Վազվելու խողեր. — Ոտուռն. — Կռիւմարտի տարրական շարժումներ. — Դպրոցական պոստներ. — Չանազան մասնադիտական մարզանքներ, եւ այլն:

Աղջկանց նախն. վարժարաններու մէջ, կռիւմարտութեան տեղ կը լինին պար և մասնաւոր խողեր, մնացեալները նոյն են:

3. Ձեռքի աշխատութիւններ (travaux manuels). — Մանչերու համար: Շինել կողքով առարկաներ, ծածկելով զանոնք գունաւոր թղթով և գծագրութիւններով. — Նրկաթէ թելերով փոքրիկ աշխատութիւններ. — Բաղադրութիւն երկաթէ թելերու փայտէ առարկաներու վրայ, օր. վանդակ (cage). — Հիւսուածք, ժողուածք. — Ներկայացում երկրաչափական գծագրութեանց, գունաւոր թղթերու միջոցաւ. — Կողովաչինութիւն. — Ձեռքի հաստատութեան համար ամէն տեսակ վարժութիւններ. — Կաղապարում (modelage). — Ուսում գլխաւոր գործիներու որոնք կը գործածուին փայտի աշխատութեանց մէջ. — Հարթում (rabotage), սղոցում (sciage). — Նրկաթի վոյ սլարդ աշխատութիւններ եւայլն:

Աղջիկներու համար. Հիւսուածահիտաւ (tricot et remmailage). Ասեղնագործութիւն. — Պարզ և դիւրին առարկաներու պատրաստութիւն (գոգնոց, թաշկինակ, շապիկ): — Հետզհետէ դժուարացնել վերոյիշեալ աշխատութիւնները, օր. բաճկոն (gilet) շինել, ձեռնոց գործել եւայլն. — Նորոգել մաշած զգեստները. — Մանօթութիւններ ձեւի և կարի վրայ (միշտ աստիճանաւորելով). — Մանօթութիւն ընտանի տնտեսութեան, այսինքն խոհանոցի, սպիտակեղէններու, արդուզարդի, մատակարարութեան, պարտէզի և բակի վրայ. — Գործնական վարժութիւններ դպրոցի և տան մէջ:

ՄՏԱԻՈՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Նախնական տարրական վարժարաններու մէջ մտաւոր դաստիարակութեան նպատակն է. Ա) Տալ մանկան գործնական, ամփոփ և չափաւոր ծանօթութիւններ որոնց պէտք պիտի ունենայ իր ապագայ կեանքին մէջ. Բ) Արթնցնել անոր մէջ, բարի սովորութիւններ և ձգտումներ. օժտել զայն բաց և արթուն իմացականութեամբ մը, յատուկ գաղափարներով, ուղիւ դաստիարակութեամբ մը. դնել իր մտածումներուն և լեզուին մէջ մաքրութիւն, կարգ

և ճշգրտութիւն, և վերջապէս ուսուցանել քիչ բայց լաւ:

Սոյն դաստիարակութեան մէջ հետեւելիք ուղին եւս խիստ դիւրահասկանալի է, այսինքն. Ա) Գաղափարներու յարատեւ փոխանցում աշակերտին և դաստիարակին միջեւ, այլապէս, ճկուն և հանձարեղ կերպով աստիճանաւորուած վարժութիւններով. Բ) Միշտ չլեղելով ծանօթիւն անձանց անցնելու սկզբունքէն, կըրթութիւնը դնել աշակերտաց հասողութեան սահմանին մէջ, շօշափելի առարկաներու միջոցաւ, և միւլ զանոնք հետզհետէ վերացական գաղափարը բնական եղանակով ըմբռնելու՝ բաղդատելով, տրամաբանելով և եզրակացնելով. այս վերջինն խորհելի է յաջողութեամբ ձեռք բերել միշտ կոչում ընելով տղայոց յարատեւ ուշադրութեան, դաստիարակութեան և մտքի ինքնածին կարողութեանց:

ԾՐԱԳԻՐ. — 1. Ընթերցանութիւն. — Դասերու վրայ բացատրութիւն. — Հասառարակ և բացատրուած ընթերցում:

2. Գեղագրութիւն. — Խոշորագիր, նըրբագիր, նօտրագիր, բոլորագիր և խորթագիր (écriture bâtarde):

3. Ֆրանսերէն լեզու. — Խառն վարժութիւններ լեզուի, ընթերցանութեան և գրի վրայ, — Քերականութիւն,

Ա) Բերանացի վարժութիւններ. — Ուղղել արտասանութեան պակասութիւնները. — Վարժեցնել գաղափարներու մաքուր արտայայտութեան. — Հարցում և բացատրութիւն ընթերցանութեան և հրահանգներու վրայ. — Հարց ու պատասխանի, կարգացում բնագրի մը բառերու իմաստին, գործածութեան և ուղղագրութեան վրայ: Հեզել դժուար բաները. — Արտասանութիւն և բերանացի արտայայտութիւն գաղափարներու. — Քերականական քննութիւններ. — Կարգացուած հաստուածի մը ամփոփումը:

Բ) Մտաւոր վարժութիւններ. — Բերանացի ուսում բանաստեղծական պարզ կտորներու, առակներու, արձակ հաստուածներու որոնք քաղուած ըլլան դասական և թատերական ընտիր գործերէ:

Գ) Գրաւոր վարժութիւններ. — Ուղղագրական և քերականական վարժութիւններ: — Փոխադարձ սրբագրութիւն աշակերտներու կողմէ իրենց հրահանգներուն. — Դասարանի մէջ կարգացուած հատուածի մը գրաւոր պատրաստութիւնը. — Շարադրութիւն (քննարկութիւնները աստիճանաբար) եւայլն:

Դ) Վերլուծական վարժութիւններ. — Քերականական լուծում. — Բաժանում նախադասութեանց: — Տրամաբանական վերլուծում (analyse logique): Սոյն վարժութիւնները կը լինին գրաւոր եւ բերանացի:

Է) Պարսեթիւն. — Պատմական ձեւի տակ խօսակցութիւն ազգային պատմութեան կարեւոր անձերուն վրայ. — Ֆրանսերէն պատմութեան յատակագիծը՝ ծանրանալով աւելի ներկայ դարու պատմութեան վրայ. — Խիստ ամփոփ ծանօթութիւններ հին, միջին և նոր դարերու ազգաց ընդհ. պատմութեան վրայ:

Զ) Աշխարհագրութիւն. — Ընտանի խօսակցութիւններ բնութեան ամենէ սովորական երեւոյթներու վրայ, նպատակ ունենալով արթնցնել տղոց գիտելու կարողութիւնները. — Աշխարհի չորս կողմերը. — Աշխարհագրական բառերու վերայ քաջատրութիւն (լեռ, դետ, ծով, նեղուց եւայլն): — Նկարագրական, տեղական և ընդհանուր աշխարհագրութիւն. — Ֆրանսայի քաղաքական և բնական աշխարհագրութիւնը. — Ընդհ. ծանօթութիւններ աշխարհի միւս մասերուն վրայ:

Ծ) Բաղադրական կրթութիւն (instruction civique):

Թ) Հաշիւ, Խաբանութիւն. — Բերանացի, մտաւոր և գրաւոր վարժութիւններ. — Չորս գործողութիւններ. — Պարզ խնդիրներ. — Բաժանականութիւն եւայլն. — Հասարակ տառնորդական կոտորակներու վրայ ընդհ. գաղափար. — Օրինական դրութիւն ամէն չափերու և կշիռներու. — Մէդրական դրութիւն. — Երեքի կանոն. — Շահու կանոն. — Տոմարակալութեան վրայ նախնական ծանօթութիւններ (այս վերջինը բարձրագոյն

ընթացքին մէջ միայն):

Պ) Երկրաչափութիւն. — Նախն. պարզ վարժութիւններ ճանչնալու համար ամենէ պարզ պատկերները (քառանկիւն, եռանկիւն, ուղղանկիւն, բոլորակ եւայլն): — Հետզհետէ գծագրական ներկայացում, սեւ տախտակի վրայ, երկրաչափական պատկերներու և իրենց տարրական բաղադրութեանց. — Գործնական ծանօթութիւններ հատուածանկեան (prisme), գլանի (cylindre) և գունդի վրայ (sphère): — Պարզ գետնաչափութիւն և հարթաչափութիւն (arpentage, nivellement):

Պ) Գծադրութիւն. — Ներկայացում պարզ առարկաներու: — Վարժութիւններ գծերու հաւասար ստորաբաժանման վրայ. — Բոլորակ, բազմանկիւն եւայլն:

Ներկայացական գծագրութիւն. — Կարկինով գծել երկրաչափական պատկերներ և զանոնք գունաւորել եւայլն:

Կ) Տարրական քննական և քննադատական քննութիւններ (իրագրութիւն). — Աստիճանաւորեալ դասեր:

Կ) Մարտ. — Մարմնոյ անդամներու ամփոփ նկարագրութիւնը և գաղափար ներքին գլխաւոր գործառնութեանց վրայ. Օր. մարտողութեան, արեան շրջանառութեան եւայլն:

Զ) Կենդանիներ. — Բաժանում և դասաւորում կենդանեաց՝ խիստ ընդհանուր կերպով:

Զ) Բոյսեր. — Ուսումնասիրութիւն մի քանի գլխաւոր բոյսերու: — Ծանօթութիւն բուսական գլխաւոր բաժանմանց վրայ եւայլն. — Մարմնոյ երեք վիճակները ծանօթութեամբ օդի, ջրի և կրակի վրայ փորձնական եղանակներով:

Բարձրագոյն դասընթացքի մէջ վերոյիշեալ դասերը աւելի ընդարձակելէ վերջ՝ աւելցնել հետեւեալներն եւս.

Հաշիւ. — Ամփոփ ծանօթութիւններ հողի, բրածոներու (fossiles) եւայլն վերայ. — Փոքրիկ պոյսներ և հաւաքածոներ:

Զ) Նախնական ծանօթութիւններ քննարկութեան. — Ծանրութիւն, լծակ, հաւասարակշռութիւն հեղուկ մարմիններու. —

Մթնոլորտական ճնշում (baromètre). — Ջերմութիւն, լոյս, ելեքտրականութիւն, մագնիսականութիւն եւ այլն:

6. Նախնական քանութիւնն քիմիայի (chimie). — Գաղափար պարզ և բաղադրեալ մարմիններու վրայ. — Մետաղներ և գործածական աղեր:

11. Երկրագործութիւն և պարտիզանութիւն. — (Միմիայն բարձրագոյն դասընթացքի մէջ). Մանօթութիւն երկրագործական աշխատութեանց վրայ. — Բնական և արհեստական աղբեր. — Յանք, հունձք. — Ընտանի կենդանիներ. — Օգտակար բոյսերը բազմացնելու համար գլխաւոր ծանօթութիւններ. — Մանրերու գլխաւոր պատուաստները եւ այլն:

12. Երաժշտութիւն. Նախ միմիայն ունկնդրութեամբ ուսուցանել երգեր. — Ձայնանիշներու (notes) ընթերցում. — Երկձայն միահաղոյն երգել. — Ձայնանիշներու զանազան բաժանումները եւ այլն:

Նանսի

ՄԻՍՍԷ ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ
(Ղեկչին մասը Ծրդ. Թիւով)

ՈՍԿԻ ԶՈՒԿԸ

[Հայկական աւանդավեպ]

Շատ հին ժամանակներու մէջ, երբ մարդիկ նահապետական պարզ կեանքով կ'ապրէին, ձմեռը գիւղերու մէջ հողէ խրճիթներու տակ և ամառը կանանչագեղ լեռներու վրայ մաղէ սեւ վրաններու ներքեւ. երբ իրենց սովորական կեանքը երջանիկ հովուերգութիւն մին էր, և ընտանեկան սեղանը հասարակաց, այն ատեններ լայնածաւալ դաշտի մը մէջտեղ մեծ գիւղ մը ու այդ գիւղին մէջ ալ նահապետական տուն մը կար. Այս տունը ունէր քառակուսի մեծ բակ մը և երկու դուռ, ճամբորդներ, հիւրեր, գիւղէն անցնող դարձողները առաւօտէ մինչեւ իրիկուն մէկ դռնէն կը մտնէին, միւսէն կ'ելլէին. Աստուծոյ

օր տանը մէջ խմոր կար և երկու նահապետական տաշտ հաց կը թխէին: Կարմիր ու անուշահոտ հացը հարիւրաւոր անօթիներ կը կշտացնէր: Անխոնջ տան տիկինը, տաք թոնիրի առջեւ ծուներ դրած, երեսները վարդի պէս կարմիր, աչքերը զուարթ բարութեամբ լեցուն, ամէն վարկեան թոնիրին կողմը հաց մը կը փակցնէր և ուրիշ մը որ եփած կարմրած էր, դուրս կը հանէր:

Այն տարին հացը շատ թանկ էր. ձմեռը ձիւն չէր եկած ու աշնանները փոսացած էին, դարձան ալ պակաս անձրեւ եկաւ ու աղէկ ցանք չարտագրեց: Ամբողջ դաւառը հացի ներդութիւն կը քաշէր. հարիւրաւոր ընտանիքներ ուտելու կորեկ ու գաւարս անգամ չէին դտներ: Մեծ գիւղի մեծ տունը վանքի պէս բաց էր ու չէն. տանը նահապետը պատուիրած էր տան տիկնոջ որ ամէն եկող զնացողի առջեւ իր դուռը բաց, իր սեղանը փռուած ըլլայ: Պատուիրած էր որ աղքատը ինչ որ ուզէ տայ՝ ու բան մի չմերժէ անոր: Հեռաւոր գաւառներու մէջ անգամ տարածուած էր այդ տան համբաւը, ամէն մարդ կ'օրհնէր զանոնք, ամէն մարդ կ'աղօթէր որ Աստուած անոնց զաւակ մը տայ, որովհետեւ զաւակ չունէին ու տխուր էին:

Աշնան երեկոյ մըն էր մռայլ և տըխուր. տան տիկինը աղօթքանը բացուելուն սկսած էր իր աշխատութիւնը և հիմա երբ ճրագները վառուելու էին, դեռ չէր աւարտած զայն: Եկող զնացողին, ուտողին ու տանողին թիւ ու հաշիւ չի կար: Իրիկունն աշմուշը կոխած էր արդէն և մեծ տան ծուխէն սեւցած պատերը հաղիւ կը փայլէին թոնիրի մազմաղ կրակի կարմիր գոյնէն. տան տիկինը վերջին տաշտաքերանքը փռչին տակ կը թաղէր

ու կը պատրաստուէր ելլելու, երբ ճերմակ մօրուքով, մէջքը կուզուղիկ ծերուկ մը, յեցած իր ցուպին, ներս մտաւ: Տանը աղջիկները, կիները, տղաքները այն միջոցին դուրս ելած էին: Տան տիկինը ծերուկին ըսաւ որ նստի և անոր ցուցուց հացը, կերակուրի ամանները որ լեցնէ և ուղածին պէս ուտէ: Ծերուկը կերաւ, կշտացաւ, մօտեցաւ թոնիրին, տաքցուց իր դողդոջուն անդամները, իր կրակոտ ու երիտասարդ աչքերը միշտ տան տիկնոջ դէմքին յառած: Ծերունին կը սքանչանար անոր այտերուն վառ ի վառ կարմրութեան վրայ, անոր խոշոր ու գեղանի աչքերը, սպիտակ ու կորովի վիզը, կլոր ճերմակ, հոլանի բազուկները, մարմարէ կիսաբաց կուրծքը յափշտակեցին իր հոգին ու իր ծերուկ մարմնի մէջ պահ մը կենդանացուցին երիտասարդութեան բոցն ու կրակը: Նա սկսաւ խօսիլ այսպէս, պաղատական նայուածքով մը. «Աստուած քեզի սրտիդ փափաքին հասցնէ... քեզի գեղեցիկ զաւակ մը տայ...» — Ի՞նչ կ'ուզես ծերունի, պատասխանեց կինը անուշ լեզուով, բորիկ իս, քեզի ոտքի աման տամ, մե՞րկ ես քեզի հագուստ տամ»: — Զէ՛, ես մէկ բան կ'ուզեմ քեզմէ... դու շատ գեղեցիկ ես, աննման, քեզի պէս կնիկ մը չեմ տեսած աշխարհի մէջ...»: — Է՛, ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց տան տիկինը ծիծաղելով: Ծերունին ձեռքերը պաղատագին բացաւ ու «Թողուցէք որ համբոյր մը առնեմ ձեր կարմիր երեսներէն...» ըսաւ: Բարի տան տիկինը, որ երբէք բան մը մերժած չէր աղքատին և սաստիկ կը վախնար անոնց դժգոհութիւն պատճառէ, խորհեցաւ թէ «Ո՞վ գիտէ, թերեւս Աստուծոյ մատը կայ... այս աղքատիկ ծերուկը, որ հօր տեղ կը վայել

իրեն, անշուշտ բարի մարդ մըն է, կոտրելու չէ անոր սիրտը, թերեւս Աստուած անոր աղօթքը լսէ և իրեն զաւակ մը տայ...» ու տան տիկինը իր կարմրավառ այտերը մօտեցուց ծերունիին, որ դողդողով համբուրեց զայն, երբ միեւնոյն վարկեանին ներս կը մտնէր նահապետը...: Ի՞նչ գայ թակուլութիւն, իր այնքան վստահելի, այնքան պաշտելի կինը օտարականի մը համբոյր տայ: Ու նահապետ մէկ երկու չ'ըրաւ: մօտեցաւ կնոջը, իր հսկայի ձեռքով բռնեց անոր երկար չէկ մազերէն, վեր վերցուց զայն օդին մէջ մանամենց ու վառման թոնիրին մէջը զարկաւ... դողդեցան դաշտ, լեռ ու ձոր, երկինքը գոռաց, որոտաց, անձրեւ ու հեղեղ թափեց, դաշտի մեծ գետը իր ընթացքը փոխեց: Թոնիրը ջուրով լեցուեցաւ, մուխ ու բոց ելաւ անկէ ամբողջ գիւղը հրդեհեց: ջուրը տարածուեցաւ ծով եզաւ, ծովը ծածկեց ամէն բան, անհուն ծովը, տղմուտ ու գորշագոյն, որուն մէջ մանրկեկ ձուկեր — որ գիւղի բնակիչներն էին — կը լողլղային ու ասոնց մէջ մի հսկայ ոսկի ձուկ, որ ծովուն խորերը կը բնակի ու մինակ այն վարկեանին դուրս կ'ելլէ երբ սեփ սեւ ամպեր կը ծածկեն երկնքին երեսը, կը գոռան ու անձրեւ կը թափեն մութ ու մռայլ գիշերին մէջ: Աւասիկ այս «էն յուկն» ցոլացեալ պատկերն է որ կ'երեւի երկնքի յատակին վրայ, ամէն անգամ որ սրտումէն առաջ քշուի կը տեսնուի: ոսկեփայլ փայլաւոր լողացող ոսկի ձուկին ցոլացումն է, բարի տան տիկնոջ անջնջելի յիշատակը, Աստուծոյ արդար բարկութեան ապացոյցը, որով նա ուզեց բարեսիրտ կնոջ յիշատակը կենդանի պահել:

ՆՈՒՐԱՆ

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ

Հ. Ս. Խ. ԻԻԲԻԻՃԵԱՆ

اختر مطبعة — ابوالسعود جادہ سندہ نومرو ۵۴